УДК:372.8.821.161.2

ЗАЦІКАВЛЕННЯ УЧНІВ ХУДОЖНІМ ТВОРОМ ЯК ОСНОВА ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ

О.А.Слижук

Запорізький національний університет

Анотація. У статті висвітлено основні принципи розвитку й підтримання інтересу до читання творів художньої літератури в процесі шкільної літературної освіти. Дослідження допоможе зорієнтуватись у вивченні сучасних дитячих творів української та світової літератури за новими програмами для 5-9 класів.

Ключові слова: літературна освіта, організація читання, сприйняття художнього твору, читацькі навички, сімейне читання.

Постановка проблеми. Проблема читання дітьми художніх творів хвилює сьогодні не тільки вчителів-словесників, але й бібліотекарів, батьків, психологів. Від уміння й бажання читати залежить загальний розвиток дитини, її успішність у шкільному навчанні й у дорослому житті.

Хоч проблема ця не нова й доволі детально вивчена науковцями, але пошук практичних шляхів її вирішення вимагає постійної уваги від учителів та методистів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ефективної організації читання цікавили вчених вже з часу зародження методики викладання літератури як науки. Цінні й на сьогодні поради знаходимо у працях Ц.П. Балталона «Виховне читання» (1908) та «Хрестоматична система й нові методи» (1912).

У них ідеться про проблему сприйняття дитиною великих, складних творів, написаних аж ніяк не для дітей. Нездатність дитини зрозуміти такі тексти може, на його думку, не зацікавити учнів читанням, а тільки відвернути читача-початківця від літератури. Але як бути? Треба ж і розвивати дитячий

інтелект, прищеплювати йому любов до пізнання складного, раніше невідомого.

Рішення Ц. П. Балталон бачив у поступовому знайомстві дітей зі складним, у пошуку таких творів великих авторів, які будуть доступні розумінню школяра. Зрозумівши доступні їм твори, учні вже у старшому шкільному віці відчують потребу ознайомитися з більш складними роботами раніше вивчених письменників.

Широта бачення Ц.П.Балталоном цієї проблеми яскраво проявляється у загостренні уваги на таких проблемах, як значення особистості вчителя й учня в системі викладання, роль сімейного читання у вихованні дитини, що дозволяє нам, нинішнім читачам, вийти і на ряд інших, більш сучасних проблем.

При цьому важливо і те, на що також учений указує – дотримання безперервності читання. Далеко не завжди слід переривати живий текст якимись поясненнями, анатомувати його. Тільки так і можна досягнути живої реакції дітей, яка обов'язково змусить їх або щось сказати, або щось написати. І буває, вони пишуть дуже цікаві речі.

У початковій школі основний акцент робиться на техніку читання. І це важливо, бо якщо учень читає менше 100 слів за хвилину, закінчуючи 9 -й клас, то як він зможе взагалі впоратися з тим обсягом інформації, який його очікує? З іншого боку, ця гонитва за кількістю слів іноді вбиває зміст. Тут складно знайти якусь рівновагу. Напевно, жодна програма не в силах її визначити. Тому все залежить від особистості учня і від особистості вчителя.

Проблема залучення до читання, формування читацьких навичок цікавить багатьох дидактів та методистів XX-XXI ст.(Н.Волошина, С.Гуревич, О.Ісаєва, Л.Мірошниченко, Н.Миропольська, Н.Молдавська, Т.Пахомова, А.Сафонова та ін.).

У сучасній методичній науці питання виховання читацької культури, організації читацької діяльності старшокласників розглядається переважно в процесі позакласного читання (Н.Волошина, Є.Вокальчук, Є.Пасічник), тоді як

на кожному уроці осягнення й аналізу художнього твору важливо організувати діалог з автором, який сприяє формуванню потреби прочитати його. Як і в методиці XIX ст. простежується тенденція до розмежування «цікавого домашнього читання та нецікавого класного».

Мета статті – окреслення найбільш ефективних принципів залучення учнів до читання, мотивації ознайомлення з художніми творами як культурно-мистецькими явищами.

Виклад основного матеріалу. Одне з основних завдань сучасної літературної освіти – зацікавлення учнів художнім твором як явищем мистецтва слова, специфічним «інструментом» пізнання світу і себе в ньому − прищеплення і стійкого утримання бажання читати [8]. Відповідно до нього у нові шкільні програми з української та світової літератур уведені твори сучасних дитячих письменників, які сприятимуть зближенню класного та позакласного читання, повернуть спілкування з книгою до ряду улюблених занять сучасного школяра.

З української літератури в 5 класі вивчається повість-казка Г.Малик «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії», на уроці з позакласного читання – повість М.Пригари «Михайлик – джура козацький». У 6 класі раніше не вивчалася повість О.Іваненко про початок книгодрукування «Друкар книжок небачених», новою у програмі цього класу є повість Л.Ворониної «Таємне товариство боягузів, або Засіб від переляку №9». У 7 класі школярі мають ознайомитися із першою повістю цілої серії книжок М.Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських», повістю про пригоди українського силача «Неймовірні пригоди Івана Сили» О.Гавроша. У 8 класі вивчатиметься повість Н.Бічуї «Шпага Славка Беркути», фантастична повість О.Бердника «Хто зважиться – вогняним наречеться», гумористична повість В.Чемериса «Вітька + Галя, або повість про перше кохання» [8]. Це саме ті твори, які доступні віковим особливостям сучасних учнів, порушують проблеми, які хвилюють підлітків.

У програмі зі світової літератури для 5-9 класів реалізовано цілісний підхід до вивчення художніх творів, який відповідає специфіці художньої літератури як виду мистецтва. До програми кожного класу введено невеликий обсяг художніх текстів (відповідно до вікових особливостей учнів), які школярі мають прочитати повністю, маючи змогу осягнути їх як неподільну художню цілість. Художній твір, прочитаний у повному обсязі (повільно, уважно, творчо), дає можливість отримати цілісне естетичне та емоційне враження, спонукати роботу думки й уяви, сформувати вміння й навички читацької культури[6].

Вивчення літератури в кожному класі завершує спеціальний розділ «Сучасна література», в якому представлені твори різних жанрів, популярні в різних країнах і пов'язані з проблемами сучасної молоді, тенденціями розвитку сучасного літературного процесу й культури загалом. Позитивним є й те, що з пропонованого програмою переліку творів учителеві пропонується обрати 1-2 на його вибір з огляду на особливості класу та індивідуальні інтереси кожного учня. У 5 класі сучасні дитячі твори в програмі зібрані під рубрикою «У колі добрих героїв», до якої входять: Роальд Дал «Чарлі і шоколадна фабрика»; Туве Янсон «Комета прилітає», «Капелюх чарівника», «Зима-чарівниця» (1 за вибором); Пауль Маар «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу».

Відповідно до вікового зростання сучасні твори у програмі зі світової літератури для 6 класу об'єднані темою «Зростання і взаємини зі світом»: Астрід Анна Емілія Ліндґрен «Брати Лев'яче серце», «Міо, мій Міо» (1 за вибором); Міхаель Андреас Гельмут Енде «Джим Ґудзик і машиніст Лукас»; Крістіне Нестлінґер «Конрад, або Дитина з бляшанки».

Семикласники знайомитимуться із сучасною літературою, вибираючи з поміж таких творів: Айзек Азімов «Фах»; Діана Вінн Джонс «Мандрівний замок Хаула»; Корнелія Функе «Чорнильне серце». Розширення кола сучасної літератури в програмі відбувається поступово: від нескладних творів

казкового, пригодницького, фантастичного змісту до творів більш складних і за своїм обсягом, і за жанрово-стильовими особливостями, і за проблематикою (моральною, загальнокультурною, історичною, суспільно значущою тощо). Сучасна література має підготувати учнів до входження в сучасний світ, допомогти інтегруватися в соціокультурне середовище, знаходити спільну мову з однолітками різних країн і народів.

У 8 класі сучасні твори представлені під рубрикою «У пошуках себе і високого польоту»: Річард Бах «Чайка Джонатан Лівінгстон; Космовська Барбара «Буба», «Буба: мертвий сезон» (1 за вибором); Марина Аромштам «Коли відпочивають янголи».

Дев'ятикласники звернуться до вивчення творів сучасної літератури як феномена світової культури й мистецтва: Шолом-Алейхем «Тев'є-молочар» та його втілення в сучасному світовому мистецтві; Рей Дуглас Бредбері «451° за Фаренгейтом; Гарпер Лі«Убити пересмішника».

На вивчення творів сучасної літератури виділено достатню кількість годин для текстуального вивчення, при потребі можливе їх збільшення за рахунок годин для уроків позакласного читання і резервного часу. Розділ «Сучасна література» в кожному класі розрахований на живий діалог учителя й учнів, на постійне оновлення переліку творів із урахуванням тенденцій сучасної літератури й культури, розвитку зв'язків України з іншими країнами та орієнтацією на входження до світової спільноти[6].

Якщо інтерес до книги у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку формується поступово, переважно в родинному колі, має предметно-образну природу, то й відповідальність за те, чи любить дитина читати, лежить більшою мірою на батьках, ніж на вчителеві, то вже з 5 класу пріоритети змінюються.

По-перше помітним є зниження інтересу до читання взагалі. Навчившись швидко й виразно читати книги в початковій школі, п'ятикласники вирішують «перепочити».

По-друге, у колі шкільних предметів з’являються нові – “Українська література», «Світова література», які вимагають не лише читання, а й інтерпретації прочитаного.

По-третє, коло зацікавлень підлітків значно розширюється й складно вибрати час, щоб читати «задля розваги».

У таких умовах завдання вчителя – не втратити контроль та керівництво читанням учнів, мотивувати вивчення кожного нового письменника, кожного нового його твору, продумувати систему роботи з літератури не лише в класі, але й у самостійній підготовці домашніх завдань.

Зупинимось на основних принципах зацікавлення учнів художнім твором.

Перш за все, це наближення постаті письменника до особистості учня, вміння розповісти про нього так, «щоб до класу зайшов письменник». Важливо, щоб діти сприймали митця слова не як далеку й недосяжну зірку, а як звичайну людину, яка живе посеред нас, хвилюється й співпереживає так само, як і кожен з нас, ділиться з нами своїми думками й почуттями.

Існує ціла низка причин, з яких шкільне вивчення літератури неможливе без розгляду життєвого та творчого шляху митця. Перш за все тому, що біографія – це ключ до творчості, на що часто вказували й самі письменники.

Б.Степанишин вказує та той важливий момент, що "висококваліфікований вдумливий читач може пізнати особистість письменника — його світогляд, мораль, уподобання, характер, вдачу (темперамент), ставлення до природи і суспільства та інші грані – з самих його творів". Натомість учень ще не володіє таким читацьким рівнем, тому для нього потрібне спеціальне вивчення біографії [7, с. 82].

Життєпис письменника – це і можливість збагнути його епоху, час життя, адже більшість митців (і в цьому сила нашої літератури) були ще й активними громадськими діячами. Як писав Тарас Шевченко: "Історія мого життя є частиною історії моєї батьківщини". З біографії митця можна розкрити і вузлові моменти тогочасної історії: жах кріпаччини – з життя Великого Кобзаря,

поліцейську монархію Австро-Угорщини – з біографії І.Франка, сталінські жахіття – з життєписів митців Розстріляного Відродження, круговерть еміграції – за життям письменників "празької школи" та "Нью-Йоркської групи".

Вивчення біографії має і культурологічну цінність. За словами О.Демчука, належне ознайомлення з життєвим шляхом письменників — це й своєрідна енциклопедія нашої культури. Наприклад, під час вивчення біографії Лесі Українки (коли йтиметься про її оточення) учні дізнаються про генія української музики Миколу Лисенка, видатного письменника і вченого-сходознавця Агатангела Кримського, талановитого художника Івана Труша, славетного фольклориста та історика Михайла Драгоманова, відомого голову Радикальної партії Галичини Михайла Павлика, знаменитого керівника "Київської громади" Михайла Старицького та ін. Вивчення біографії М.Рильського неможливе без розповіді про його батька - Тадея Рильського, а життя О.Олеся – без його сина О.Ольжича [3, с.4].

Проте чи не найбільший потенціал має біографія як засіб морального та світоглядного виховання учня. На це вказують практично всі методисти. На матеріалах життєвого шляху письменника можна формувати у молодого покоління кращі моральні якості — любов до праці, рідного краю, свого народу, чесність, принциповість, високу ідейність.

Біографії видатних митців слова — надзвичайно цінний матеріал для роздумів на світоглядні і морально-етичні теми. Вони є, сказати б, школою самовиховання громадянина з чіткою програмою людинознавчого і народознавчого спрямування. Саме це мав на увазі Іван Франко, коли писав, що генії, обранці долі, великі і оригінальні в щасті та стражданні, що життєпис корифеїв літератури дасть змогу увійти в таємниці духа їхньої епохи, бо саме в них він міститься.

Другим важливим принципом є мотивація учнів до читання художнього твору. Тут набувають особливого значення два взаємопов’язаних аспекти – розвиток пізнавальних інтересів та пробудження емоційного світу учнів.

Залежно від специфіки книги, яку учні читають, необхідне домінування одного з них. Пізнавальний інтерес слід розвивати на уроках підготовки до сприйняття тих творів, в основу яких покладено не лише розповідь про почуття й переживання автора чи героя, а які мають широкий культурно-історичний контекст. Такими в шкільній програмі є, наприклад, твори на історичну тематику. На основі пізнавального інтересу в учнів старших класів формується самостійна пізнавальна діяльність, яку слід розуміти як вміння емоційно сприймати, глибоко осмислювати й оцінювати художні твори, робити відповідні висновки та узагальнення; образно, літературною мовою висловлювати свої судження про твір в усній і письмовій формі. При цьому учні мають виявити волю, уміння долати труднощі в навчанні; використовувати знання, якими оволоділи для здобуття нових; самостійність розумової праці.

Емоційний аспект мотивації до читання творів актуалізується в процесі підготовки до сприйняття творів усіх літературних родів і жанрів, але особливо ліричних творів.

Основною особливістю уроків лірики є необхідність поглибити безпосередні емоційні враження учнів. Учитель-словесник вводить учнів у світ авторських міркувань і почуттів та не поспішає здійснити перехід від одиничного до узагальненого значення поетичного образу. Усвідомлення не тільки конкретного, але й загальнолюдського в ліриці являє собою найбільшу складність.

У методиці вивчення лірики особливе місце займає виразне читання як органічна частина аналізу тексту. Рекомендується також використання музичних творів з метою відтворити образ-переживання автора, світ почуттів ліричного героя. Багатозначність слова в ліричній поезії вимагає уваги до його емоційного звучання. Мелодія й ритм вірша відтворюються в слові.

У роботі з учнями старших класів на уроках лірики особливо важливо об’єднати логічне й емоційне. Уроки літератури дають цікаві форми переходу

від образної будови твору до системи теоретичних понять і назад, але вже на новому, вищому рівні.

Саме врахування можливостей керівництва з боку вчителя безпосереднім емоційним сприйняттям ліричного твору допомагає здійснити „пізнання світу і спілкування між людьми, самопізнання, самобудови людської особистості в процесі пізнання і суспільних комунікацій" [4, 114].

Третім неодмінним принципом залучення учнів до читання художнього твору є уміле керівництво самостійною домашньою роботою з літератури.

На думку багатьох науковців, самостійна робота школярів у процесі вивчення літератури є обов'язковим компонентом. Її роль, зміст, тривалість, способи керівництва визначаються метою вивчення певного матеріалу, його специфікою та рівнем підготовки дітей. Учитель створює необхідні умови і настрій, щоб підтримати творчі починання школярів, їхню добровільність і самостійність.

При цьому не слід нехтувати письмовими домашніми завданнями з літератури, які привчають школярів приділяти належну увагу підготовці до уроків, перечитувати твори з метою аналізу їх окремих компонентів, звертати увагу на деталі, непомітні під час першого читання.

І нарешті чи не найважливіший принцип – залучення до читання через власний інтерес до творчості, до особистості письменника. Б.Степанишин з цього приводу справедливо зауважував: «Підхід творця веде до гармонійного поєднання ремесла з творчістю, до ремесла, пройнятого творчістю. Певною мірою такий підхід має бути притаманний і вчителеві, покликаному виконувати відповідальну функцію повноважного представника Красного Письменства в даній школі, вдумливого посередника між Художньою Літературою і читачами-учнями [7, с.17].

Висновки. Отже, залучення учнів до читання – важливе завдання літературної освіти учнів, яке визначає їх загальну освіченість і культуру.

Тому основними принципами, на яких ґрунтується зростання й підтримка інтересу до читання художньої літератури в шкільні роки є наближення постаті письменника до особистості учня, вміння розповісти про нього так, «щоб до класу зайшов письменник»; мотивація учнів до читання художнього твору; уміле й продумане керівництво самостійною домашньою роботою з літератури; залучення до читання через власний інтерес учителя до творчості, до особистості письменника.

Перспективами розгляду означеної проблеми є моделювання конкретних уроків вивчення сучасних дитячих творів з української та світової літератури, а також творів, які входять до класичного фонду мистецтва слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошина Н.Й. Вивчення біографії письменника в єдності з його творчістю/ Н.Й.Волошина// Українська література в загальноосвітній школі. – 2003. – №8. – с. 9-13.
2. Галич О. А. Письменницькі мемуари в школі / О.А. Галич // Українська література в загальноосвітній школі. –2001 –№6. – с. 20-24.
3. Демчук О.В. Життєпис письменника: Конспекти нестандартних уроків/ О.В.Демчук. – К.: Педагогічна преса, 2002. – 192 с.
4. Лотман Ю. Анализ поэтического текста. Структура стиха/ Юрий Лотман.– Ленинград: Просвещение, 1972.– 271 с.
5. Наукові основи методики літератури: Навчально-методичний посібник / За ред. Волошиної Н.Й. – К.: Ленвіт, 2002. – 344с.
6. Світова література для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою та мовами навчання національних меншин. Програма / О.М. Ніколенко (керівник колективу), К.В. Таранік-Ткачук, С.П. Фоміна, О.В. Ревнивцева, Т.П. Сегеда, Н.В. Онищенко. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/

7. Степанишин Б.І. Викладання української літератури в школі/ Б.І.Степанишин. – К.: Проза, 1995. – 255 с.
8. Українська література для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою та мовами навчання національних меншин. Програма / Р. В. Мовчан, К. В. Таранік-Ткачук, М. П. Бондар, О. М. Івасюк, С.А. Кочерга, Л. І. Кавун, О. І. Неживий, Н. В. Михайлова. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/

ЗАИНТЕРЕСОВАННОСТЬ УЧЕНИКОВ ХУДОЖЕСТВЕННЫМ ПРОИЗВЕДЕНИЕМ КАК ОСНОВА ШКОЛЬНОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

О.А.Слыжук

Аннотация. В статье отражены основные принципы развития и поддержания интереса к чтению произведений художественной литературы в процессе школьного литературного образования. Исследование поможет сориентироваться в изучении современных детских произведений украинской и мировой литературы по новым программам для 5-9 классов.

Ключевые слова: литературное образование, организация чтения, восприятие художественного произведения, читательские навыки, семейное чтение.

INTEREST SHEET AS A BASIS ARTISTIC WORK OF SCHOOL LITERARY EDUCATION

O.A.Slyzhuk

Summary. The article deals with the basic principles of developing and maintaining interest in reading literary works during the school literary education. The study will help clarify the study of contemporary children's works of Ukrainian and world literature on new programs for Grades 5-9.

Keywords: literary education, organizing readings, the perception of art, reading skills, family reading.